

dominikancima, ali se ni to nije ostvarilo. Treba spomenuti i Senjanović–Pičmanov projekt iz godine 1931., koji je na Pazaru predviđao novi gradski trg s banovinskom palačom i nacionalnim spomenikom, prema kojemu bi crkva i samostan bili u funkciji toga trga. Poslije dugih promišljanja, tridesetih godina prošloga stoljeća sazrela je kod splitskih dominikanaca odluka o proširenju crkve i izgradnji novoga samostana, konačno donesena na zasjedanju samostanskog vijeća od 15. ožujka 1931. godine. U elaboriranom prijedlogu se navodi da će se postojeća crkva od jednobrodne proširiti u trobrodnu, za što će samostan zatražiti od Općine šest metara terena na sjeveru za sjevernu crkvenu lađu, dok će se južna lađa izgraditi na prostoru sjevernog samostanskog trakta. Na mjestu postojećeg samostana predložena je izgradnja novoga, visine od četiri kata. Stanove s pomoćnim prostorijama treba projektirati u traktu koji gleda na Hrvojevu ulicu, a ostala samostanska krila kao i sva prizemlja dat će se u najam. Uz crkvu bi se izgradio novi zvonik visok 42 metra. Izrada projekta je povjerena ing. Kuzmi Gamulinu. Nakon odobrenja projekta i odabirom izvođača ing. Z. Deškovića započeli su pripremni radovi. Srušen je barokni zvonik i sjeverno krilo samostana, a radovi su otpočeli postavljanjem kamena temeljca na blagdan sv. Dominika 1932. godine. Postojeća barokna crkva je proširena na sjeveru i jugu za dvije nove lađe, a jednako je proširenje izvedeno i istočno od apside, tako da je jednobrodna barokna crkva ostala inkorporirana unutar tih proširenja. Iz zapisnika samostanskog vijeća na kojima se raspravljalo o radovima, podnosili i prihvaćali računi, vrlo jasno se može zaključiti da su dominikanci započeli proširenje crkve i izgradnju samostana u vrlo nepovoljnim političkim i gospodarskim prilikama što su generirale krizu bankarskog sustava, pa su se često događale obustave radova zbog nedostatka novca i neredovitih isplata izvođačima. Sve se je to odražavalo na vrsnoću izvedenih radova, a od izgradnje novog objekta samostana se odustalo. Zbog tih je okolnosti uz tek dograđenu južnu crkvenu lađu izgrađen novi samostanski trakt. Betonske dogradnje bočnih crkvenih lađa obložene su kamenim pločama. Dakle, Gamulinov se projekt nije ostvario u cijelosti, već djelomice: nije izgrađen novi samostan, a zamišljeni je zvonik ostao nedovršen. Isto tako nisu načinjene predviđene trifore na sjevernom i južnom brodu crkve, kao ni bifore na pročelju, s jedne i s druge strane rozete.

U Drugom svjetskom ratu, samostan je u nekoliko navrata doživio veća ili manja oštećenja od bombardiranja (12. rujna i 5. prosinca 1943., te 27. siječnja i 3. lipnja 1944.). Najteže je bilo ono posljednje, kada je srušeno jugoistočno krilo, obnovljeno poslije rata do visine prizemlja slijedeći građevinsku crtu starog samostana. Služilo je za razna skladišta, a šezdesetih godina prošloga stoljeća preuređeno je u prodavaonice prehrambenih proizvoda.

F. O.

BIBLIOGRAFIJA: RAČKI 1869–70.; ZANINOVIĆ 1917., 283–285; ŠANJEK 1966., 3–4; KRASIĆ 1971., 2–3; PAVLOVIĆ – ŠANJEK 1972.; TOMA 1960.; NOVAK 1930.; NOVAK 1978.; CD 1904.; FARLATI 1765.; KATIĆ 1956., 139–140; KARAMAN 1932.b, 5.; PRIJATELJ 1982.; IVANIŠEVIĆ 1984.; FISKOVIĆ – PRIJATELJ 1948., 49–50; KRASIĆ 1974–75., 163–165, 187, 205, 206–207; BOŽIĆ-BUŽANČIĆ 1976., 52–58; KEČKEMET 1981., 87–94; OREB 1982., 13, 125–134; OREB 1990., 195–229; OREB 1999., 11–38; OREB 2002., 163–177.

G/8

BOL

SAMOSTAN SV. MARIJE MILOŠNE

Samostan je utemeljen na južnoj obali otoka Brača, u starome naselju koje se nekoliko godina prije dolaska dominikanaca odvojilo od

Bol, položaj crkve i samostan sv. Dominika na obali

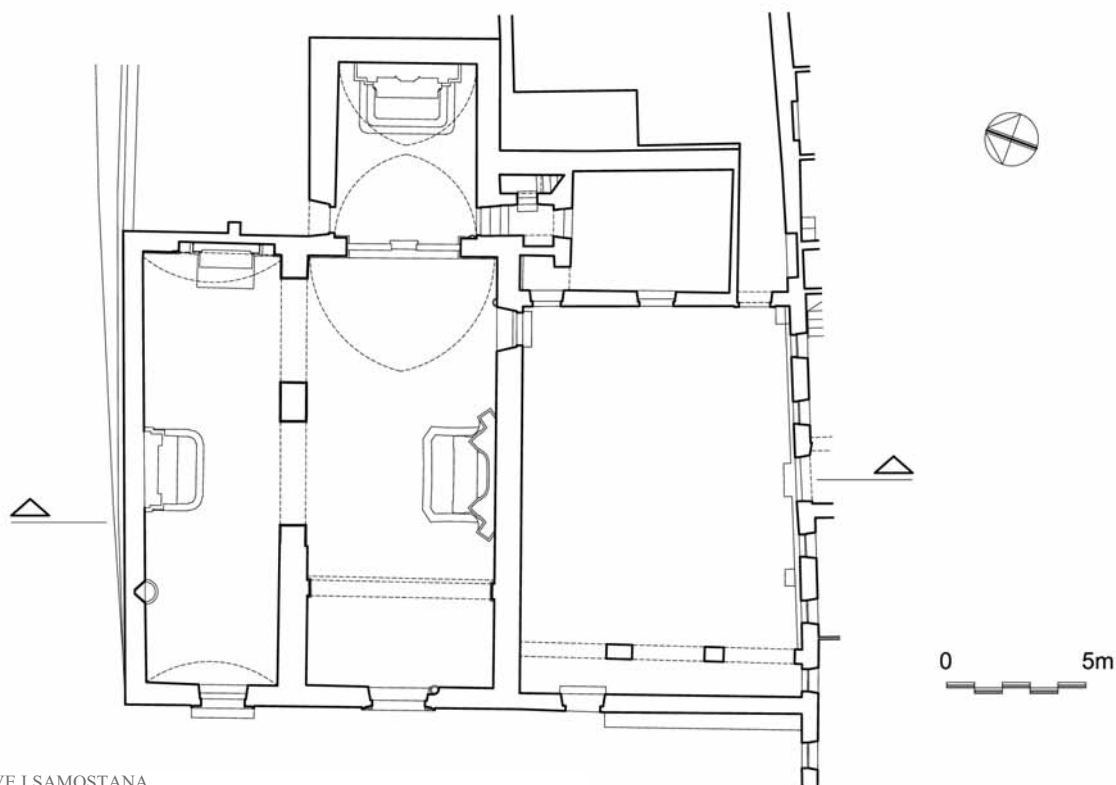
Nerežišća i postalo zasebnom župom. Dozvolu za osnutak je 1474. godine zatražio prior čiovskoga samostana sv. Križa o. Dominik Prodić, podrijetlom Bračanin, a general Reda ga je ovlastio da zajedno s o. Albertom iz Humca podigne samostan reformiranoga dominikanskog reda. Osnivanje je podržao i brački knez Zacharija, darovavši mu 1475. godine kneževski posjed na mjestu gdje je od antičkog doba bilo pristanište za brodove, a tada su se još vidjeli *muros vetus castelli*. Sudeći po dokumentima, kaštel, s triju strana okružen morem, nije bio samo knežev, nego je dijelom pripadao biskupu vjerojatno još od osnutka biskupije, malo iza 1145. godine, pa se u njemu nalazio *palatium episcopi braciensis* ili *domus episcopatus*. Doznaje se to iz parnice koju je vodio hvarski biskup žaleći se na kneževu darovnicu dominikancima kojom su povrijeđena njegova prava na prastari bolski posjed Biskupiju na poluotoku Glavica. Nedaleko je bio stan pustinjaka s još nekoliko kuća, te župna crkva – po svemu sudeći staro svetište sv. Ivana iz ranoga srednjeg vijeka.

Pravo na Glavicu polagali su brački knez i hvarsko-brački biskup. Biskup je povremeno boravio u Bolu, a u toj je rezidenciji odsjedao i knez koji je na tome mjestu – kako piše u Povaljskoj listini – 1184. godine vratio zemlje povaljskom benediktinskom samostanu. Unatoč biskupovim pravima brački knez je bolsku Glavicu smatrao svojim posjedom, pa ju je 1475. godine darovao dominikancima. U sporu oko te nadarbine izuzete su nekretnine koje su nepobitno pripadale biskupu, a presudom 1483. godine iz kneževu darovnice isključena je biskupska rezidencija. Samostan se naknadno proširio na zapadni dio poluotoka, a samostanska kuća u tome prostoru se i danas naziva “Biskupijom”.

Ostali dio poluotoka, na kojega je brački knez polagao pravo, preuzeli su dominikanci da bi uz crkvu sa zvonikom sagradili i stan s dormitorijem, refektorijem, klaustrom i ostalim dijelovima potrebnim samostanu. Navedenom presudom bio im je potvrđen i patronat nad župnom crkvom sv. Ivana Krstitelja koja je sagrađena na lokalitetu kasnoantičkog *castruma* iz Justinijanova doba, na strateški važnoj poziciji nasuprot utvrđene Jelse s druge strane morskog kanala. Njezini su zidovi bili poduprti vanjskim pilastrima i dekorirani freskama s geometrijskim motivima. Izgleda da je ta građevina sa svodom gljivasta presjeka postojala već u ranome srednjem vijeku, a u 9. stoljeću dobila je i novu mramornu oltarnu pregradu. Natpis na teguriju, iza odlomljenoga imena titulara crkve spominje i sv. Teodora Mučenika. Predromanički pilastar ukrašen troprutom pletenicom i tegurij s motivom pleternog križa pod kojim su paunovi s grozdom grožđa u kljunu, jedini su primjer liturgijskog namještaja ukrašena pletrom na otoku Braču te – uz jedan

PRESJEK CRKVE I SAMOSTANA

TLOCRT CRKVE I SAMOSTANA

starogradski pilastar – jedini do sada pronađeni pleterni ornamenti na području Neretvanske kneževine. Crkva je u 11. stoljeću pregrađena u malu pseudobazilikalnu građevinu s bačvastim svodom nad pilastrima iznutra prislonjenima na zidove.

Odmah nakon odluke o osnutku župe, u Bolu je trebala započeti gradnja nove župne crkve. Isprava iz 1462. godine navodi da je brački knez Marko Molin darovao posjed župniku Pavlu Šibenčaninu i prokuratorima crkve sv. Ivana Krstitelja kako bi se prihodima s njega uvećala crkva i podigla nova posvećena Gospi od Milosrđa. U samostanskoj arhivi postoji iz 18. stoljeća spomen *prastare* slike Gospe od Milosti, koja je pripadala najranijoj župnoj crkvi. Opisana je kao drveni triptih na kojem su uz središnji Gospin lik bili prikazani sv. Jeronim i sv. Ivan Krstitelj, a vjerojatno je nastala u 15. stoljeću.

Samostansku su crkvu dominikanci podizali i pregrađivali više od pola stoljeća nakon utemeljenja samostana. Iz dokumenata se doznaje da je vanjština crkve bila završena 1556. godine, dok se opremanje unutrašnjosti potrajalo do 1566., kada je posvećena. Crkvu sv. Marije opisao je 1576. godine apostolski vizitator *Agostino Valier* kao skladnu i presvođenu građevinu koja se naslanja na dominikanski samostan. Na njezinu glavnom oltaru vidio je sliku Gospe od Milosti za koju kaže da je *elegantissima i spatiosa pala inaurata*. Tim je riječima opisao sliku naručenu kod Jacopa Tintoretta u Veneciji 1563. godine za glavni oltar, koji je prema istome Valieru imao dva anđela i bio opskrbljen s četiri mjedena svijećnjaka te pokrivačem i oltarnikom od lanena crnoga platna. Pokraj njega u crkvi je nabrojio još pet oltara: sv. Kuzme i Damjana, Gospe od *Ružarija*, presvetog Tijela Kristova, sv. Nikole i sv. Marije od Navještenja.

Uz crkvu sv. Marije Nove trebala se graditi 1476. godine nova privatna kapela Tome Hrankovića, kako se navodi u njegovoj darovnici sastavljenoj u "Biskupiji". Iz papina dopuštenja za proširenje samostana i crkve izdanoga 1483. godine može se zaključiti da je tadašnji sklop bio vrlo malen, a crkva skromnih dimenzija i opreme. Proširena je najprije crkva, a provincijal Matej Nižetić nakanio je 1511. godine proširiti samostan za život dvanaest redovnika, nekoliko konversa i posluge. Do 1520. godine završeno je samostansko stubište i dormitorij, a među materijalima za gradnju spominju se izrađene drvene grede, naručene u Veneciji, pa se može zaključiti da je tada uređena i neka vrlo reprezentativna prostorija, vjerojatno kapitul.

Osim crkve, prošireni je samostan imao klaustar i dva krila, staro istočno i novo južno, završena do 1525. godine, kada se prvi put spominje refektorij. Nekoliko godina poslije dominikanci su od hvarškoga biskupa u najam uzeli vrt za koji su se prije pola stoljeća sporili. Time su konačno prestale tenzije između dominikanaca i hvarskog kaptola, a samostan je ostao nepromijenjen do konca 16. stoljeća. Radovi na proširenju crkve potrajali su od 1539. do 1554. godine pa je slijedilo uređenje njezine unutrašnjosti. Majstorima Vinku Stipetiću i Grubiši iz Pučišća je 1555. godine povjerenom oblikovanje stubišta u svetištu. Oni su od pučiškog kamena sljedeće godine izradili kamene stupove i sazidali lukove svodova u unutrašnjosti crkve. Uz klesare su radili i stolari pa su 1559. godine načinjena velika vrata crkve od ariša, a četiri godine poslije i mala vrata. Tada je započet glavni oltar na čijoj je menzi natpis: MDLXIII TEMPORE PRIORATVS FRATRIS LUCE DE JADRA. Iste je godine isplaćena, a možda i na oltar postavljena velika pala sa slikom Gospe od Milosti Jacopa Tintoretta, izrađen ormar za misno ruho te propovjedaonica. Počeo se graditi i kor crkve, u cjelini završen 1567. godine, nakon žbukanja unutrašnjosti crkve.

Uz sjeverni zid crkve uređene su kapele kao i kod samostanske crkve u Starome Gradu na Hvaru. Za jednu od njih, koja se gradila u razdoblju od 1571. do 1581. godine, bio je napravljen nacrt. Vjerojatno se radi o kapeli presvetog *Ružarija* podignutoj uz već postojeću, koju je u 15.

Zapadno pročelje sv. Marije Milosne

stoljeću sagradio o. Dominik Prodić. Gradnja se odvijala u vrijeme neposredno nakon kršćanske pobjede na Lepantu, kada su u zahvalnost Gospi podignute brojne kapele i oltari presvetog Ružarija. U Valierovoj vizitaciji 1579. godine navodi se među oltarima i oltar *Sanctae Mariae Rosarii*. U vizitaciji se opisuje potpuno dovršena crkva s oltarima opremljenima slikama, kaležima, zastorima, svijećnjacima, a navode se i tri bratovštine – sv. Marije, sv. Nikole i presvetog Tijela Kristova. Bratovština Srca Isusova osnovana je 1588. godine, kad je donesena i odluka o podizanju njihove kapele.

Kako su se radovi na crkvi u drugoj polovici 16. stoljeća privodili kraju, ponovno je započela obnova dijelova samostana. Godine 1592. refektorij i sakristija u istočnom krilu popločani su korčulanskim kamenom. Toj bi obnovi mogle pripadati i kamene konzole sjedišta, danas uzidane u dvorištu ispred južnog krila samostana, koje se oblikovno vežu uz repertoar Bokanićeve radionice. Dlijetu Bokanićevih mogao bi se također pripisati kameni reljef s dominikanskim grbom i kartušom unutar koje je zapisano svjedočanstvo o pregradnji sakristije. Grb s natpisom nad ulazom u sakristiju sačuvao je uspomenu na priora Valerija iz Splita koji je započeo uređenje istočnog krila samostana 1592. godine. Isti je prior dao podići zvonik. Između 1598. do 1603. godine gradili su ga pučiški majstori Šimun, Stjepan i Ivan Bokanić od kojih su i prije dominikanci naručivali poslove. Cvito Fisković piše da je među samostanskim dokumentima našao ime Ivana Bokanića, spomenuto 1602. godine. U maniri te dinastije pučiških graditelja 1591. godine, po naruđbi priora Vinka Polovinića, izrađena je renesansna balustrada oltarne pregrade.

Samostan je 1614. godine opisao vizitator Vincenzo Herculani, navevši da u njemu živi osam do devet redovnika. On hvali njegovu dobru gradnju za koju je zaslužan prior Valerio, lijepu crkvu u kojoj se propovijeda hrvatskim jezikom, dormitorij i druge dijelove. U to je vrijeme već bilo podignuto južno krilo na katu kojega su prema jugu bile sobe, a sa

sjeverne strane tipičan redovnički prostran hodnik s velikim prozorom križna oblika otvorenim na istočnom pročelju. Prozor se još vidi na staroj fotografiji izrađenoj prije rušenja *Babilonije*, stare građevine na jugoistoku samostana, i gradnje nove školske zgrade. Na kat dormitorija penjalo se stubištem iz klaustara koje je bilo prislonjeno uz njegov sjeverni zid posred kojega su se nalazila vrata. Istočno je krilo tada preuređeno za boravak studenata za koje su bile uređene sobe s balkonima. Na stubištu dormitorija je 1617. godine izrađena kamena balustrada od pučiškog kamena. Jugozapadno je krilo izgrađeno od 1648. do 1650., čime je samostan proširen za još pet soba, te je njegova veličina u 17. stoljeću bila definirana.

Početkom 17. stoljeća ponovno se uređivala crkva. Prvi put se spominju orgulje koje je 1604. godine napravio orguljar Šimun došavši u Bol iz Zadra. Za njih je izrađen i oslikan ormar na južnom zidu crkve, vjerojatno na balkonu iznad prezbiterija, kako je to bilo uobičajeno. Popravljene su koncem 17. stoljeća, a u 18. stoljeću samostan je odlučio napraviti još veće.

Popravlak samostanskog zida 1632. godine sjeverno od Sv. Ivana pa sve do kapele sv. Roka koja je bila na mjestu današnjeg sjevernog broda, prethodio je dogradnji sjevernog broda crkve. Samostan se time proširio na sjeverni dio Glavice, a u tome se dokumentu prvi put spominje kapela sv. Roka koja je očito bila pridodana na sjeveru crkve.

Nova kapela presvetog *Ružarija* sagrađena je 1636. kao sjeverni brod crkve s kojim je povezana otvaranjem dvaju velikih lukova 1641. godine. Na nad vratniku njezinih ulaznih vrata je natpis: UNIVERSITAS BOLI SVIS SVMPTIBVUS ANNO MDCXXXVI. U produžetku sjevernog broda, bratovštinske kapele *Ružarija*, uslijedila je gradnja kapele sv. Dominika Surijanskog. U nju se ulazilo iz prezbiterija malim vratima jer je na istočnoj strani bočnog broda bio oltar Gospe od *Ružarija*. Bratovštini je predloženo premještanje oltara da se može prići kapeli sv. Dominika, pa je 1719. godine oltar uklonjen i premješten na mjesto gdje je ranije bio oltar sv. Kuzme i Damjana, nadarbina obitelji Polovinić. U lipnju iste godine klesar Petar Licinij iz Bergama gradio je ulazni luk u kapelu. Klesar je trajno ostao vezan uz Bol, a njegova obiteljska grobnica nalazi se u kapeli sv. Dominika. Na luku je uklesano R. R. P. P. SVO PATRI DOMINICO HOC SACELLVM CONSTRVXERVNT MDCCXIX. Godine 1733. u kapeli je bio postavljen novi mramorni oltar, godine 1778. tražila se obnova kapele i povećanje zajedno sa svetištem crkve, što je i započelo 1781. godine jer je kapeli prijetila opasnost od rušenja. Opasnost je bila tolika da je 1800. godine zabranjena upotreba kapele i ona je 1816. porušena do temelja te nanovo sazidana o trošku o. Dominika Kranotića iz Bola, koji je na desnom stupu o tome postavio natpis.

Stanje se nije popravilo, pa se 1854. godine još jedanput tražilo rušenje i pregradnja kapele. To je i učinjeno 1890. godine, kada je kapela ponovno porušena, i podignuta 1893. godine nakon sanacije temelja. U njoj su zasuti svi grobovi osim groba o. Tome Marinkovića Tomića koji je umro na glasu svetosti i kojega su vjernici posebno štovali. Kapela je ponovno ruševna 1968., kada je predložen njezin temeljiti popravak koji nije izvršen.

Godine 1672. preuređen je refektorij, samostanska blagovaonica, koju je prije toga 1655. opremio drvodjelac Antun Cipiko iz Trogira izrađivši u njoj drvene obloge sjedala i strop. Preuređenje je u značajnom opsegu izveo skupo plaćeni drvodjelac Ivan Svertalović, koji je pokopan u crkvi. U to doba podignuta je i druga propovjedaonica na južnom zidu crkve koju je 1676. izradio majstor Vinko Brešković.

U samostanskom vrtu prema odluci iz 1621. napravljen je 1691. godine gostinjac. Barokno preuređenje crkve okrunila je 1713. godine izvedba stropa pod pjevalištem koji je oslikao Tripo Kokolja iz Kotora.

Samostanski zvonik, rad pučiških Bokanića s konca 16. stoljeća,

ponovno je zakrovljen 1626. godine. Stradao je u potresu 1715. godine, kada je i samostan oštećen. Popravljen je i nadograđen sredinom 18. stoljeća, kako stoji uklesano na natpisu u njegovu podnožju, na kojem se spominje 1751. kao godina dovršetka radova. Tim je zahvatom vjerojatno demontirana loža zvona koja je nakon dogradnje kata s biforama ponovno montirana. Bolski je samostan vrlo ojačao utemeljenjem sjemeništa 1907. godine. Za njegove potrebe podignuta je velika zgrada 1931. godine na mjestu zidina neke kule koja se nazivala "Babilonija".

Zbog iznimno vrijednih arheoloških i umjetničkih predmeta u samostanu je osnovana zbirka za koju je 1967. godine dograđena zgrada uz istočno samostansko krilo. U njoj se čuvaju vrijedni arheološki predmeti među kojima treba izdvojiti respektabilnu numizmatičku kolekciju s vrlo rijetkim primjerima antičkog novca poput novca ilirskog kralja Balaja iz drugog stoljeća prije Krista. Smatra se za jednu od bogatijih među zbirkama podmorskih arheoloških spomenika s brojnim keramičkim posudom serijske provincijalne izrade. Od lapida tu se nalazi vrlo rijedak tip kasnoantičkog sarkofaga obilježen znakom križa tipične bračke produkcije. Pravu dragocjenost zbirke predstavljaju ulomci oltarne pregrade predromaničke crkve sv. Teodora iz 9. stoljeća s natpisom. Izložbu dopunjavaju brojni predmeti umjetničkog obrta, liturgijski srebrni predmeti, drvene skulpture i vrijedna kolekcija slika. U njoj se čuvaju slike iz bolskog, ali i iz drugih samostana od kojih je najvrjedniji renesansni relikvijar s likom Krista i Svete obitelji, rad mletačkoga renesansnog slikara 16. stoljeća. Samostan ima značajnu knjižnicu s nizom vrijednih knjiga i rukopisa iz razdoblja od 15. do 18. stoljeća. U knjižnici se osim Biblije iz 15. stoljeća koju je posjedovao o. Franjo Bezmalinović čuva i njegova knjiga *Summa de exemplis....* Tu je knjigu 1499. godine napisao o. Iohannes de Sancto Gimignano. Značajne su i inkunabule s tekstovima sv. Tome Akvinskoga, govorima o. Iacobusa de Voragine, dokumenti na pergamenama te brojni rukopisi i rariteti.

R. B.

BIBLIOGRAFIJA: PRIJATELJ 1960., 161–246; VRSALOVIĆ 1968.; *Spomenica – Bol* 1976.; CICCARELLI 1982.; KRASIĆ 1993., 140–161; *Vizitacije – Hvar* 2005.

G/9

HVAR

SAMOSTAN SV. MARKA EVANĐELISTA*

Ruševni ostatci samostana sv. Marka Evanđelista u Hvaru nalaze se u sjeverozapadnom uglu luke, podno stijene Kamen križa, na samome zapadnom rubu srednjovjekovnoga grada.

Zajedno sa samostanom nepovratno je, izgleda, nestao i njegov arhiv, tako da jedino preostaje pokušati pronaći podatak u drugim izvorima. Samostan se prvi put spominje 1312. godine. Sudeći prema titularu, za dominikance netipičnom, a s druge strane zaštitniku i zaštitnom znaku Venecije, za pretpostaviti je da je samostan osnovan nedugo poslije drugog mletačkog zaposjedanja grada 1278. godine.

Tijekom 14. i 15. stoljeća o djelovanju samostana gotovo da i nema vijesti. Pouzdano se zna da se plemićko Veliko vijeće tijekom 14. redovito, a u 15. stoljeću povremeno sastajalo u crkvi sv. Marka, što dodatno podupire pretpostavku o njegovoj ulozi u političkom životu grada. Vjerojatno tijekom 14., a zasigurno u 15. stoljeću u samostanu djeluje gramatička škola.

Oporuka Antuna Gazarovića iz 1420. godine spominje crkvu sv. Jurja koja se nalazila pokraj (*appresso*) dominikanske. Iz te je crkve potjecala konjanička skulptura sv. Jurja koji ubija zmaja, danas u luneti portala